

Handel och köpenskap i socknen

Handelsresor genom "sörkörare"

Fram till närmare mitten av 1800-talet existerade praktiskt taget ingen lanthandel i Björna socken, då det sedan århundraden tillbaka var påbjudet att all handel skulle äga rum i städerna. Detta hade visserligen mildrats i slutet på 1700-talet men först genom förordningar 1846 och 1864 upphävdes de gamla bestämmelserna helt. Därigenom fick vem som helst rätt att idka handel även på landsbygden.

Arliga marknader hölls dock sedan långt tillbaka på ett flertal platser i norra Angermanland. För Björna var de viktigaste i Gala vid Moälven, i Själevad och i Bjästa. Till dessa marknader företogs årliga resor från Björna, och vid de samtal jag under årens lopp fört med personer födda på 1870- och 1880-talen figurerar oftast marknadsresorna till Galastan, där man både förlustade sig och bytte bort sina produkter mot varor, som ej fanns på orten.

Varor som försåldes var oftast lantbruksprodukter såsom skinn, smör och ost, och man tillhandlade sig sill och strömming, salt, rågmjöl, s. k. ryssmattor som vägde ungefär 170 kg, samt tyger m. m. så långt ekonomin tålde.

Handelsresor, som tilldrog sig mycket uppmärksamhet, var de s. k. *sörkörarresorna* till Falun och Stora Kopparberget och i ännu högre grad till Uppsala och Stockholm. Detta »sörköreri» förekom ända från 1500-talet från vissa trakter i Angermanland, Jämtland och andra landskap. I slutet på 1700- och i början på 1800-talen fick dessa resor en betydande omfattning, och det är vid den tiden, som handelsfärder från Björna kommer in i bilden.

Handelsresorna motarbetades av städernas borgerskap, som ansåg, att sörkörarresorna utgjorde ett intrång på deras handelsprivilegier. Deras anhållan om totalförbud för sörkörarna i slutet av 1700-talet avsågs emellertid av Kungl. Maj:t, och handeln kunde ostört få fortsätta.

Sedan gammalt hade bönderna rätt att själva saluföra sina egna produkter, sin egen gårds avel, som det heter. Och när sörköraren beslutat sig för att göra en affärsresa, så lastade han sin färdskrinda – ett mellanting mellan rissla och långsläde – med de överskottsprodukter den egna gården hade av smör, hudar, viltskinn, skogsfågel, linnegarn och lärfter. Räckte produkterna från den egna gården ej till, så späddes det på med varor från grannarna. Ofta hade sörköraren flera foror med drängar och lejda karlar som kuskar. Ett antal löshästar medfördes många gånger, ty sörköraren agerade även som hästhandlare.

De varor, som medfördes, var ej alltid tillåtna för detta slags handel, eftersom de i många fall var uppköpta långt från böndernas hem, t. ex. i lappmarken.

Färden ställdes söderut, vanligen i början på januari månad. Efter som det fanns vissa risker förknippade med resorna, så gjorde flera sörkörare sällskap. Resan till Stockholm tog c:a tre veckor och återfärden c:a fyra veckor. Mycket berodde på väglaget. Betänk att resorna gjordes i ett tidevarv, då vägarna var dåliga och vägunderhållet under all kritik. Byteshandeln tog även sin tid, varför hela resan tog ett par månader. Under resan tog de in på gästgivargårdar men oftast i bondgårdar utefter vägen. Proviant för egen del hade sörköraren med sig i en välfylld matkista men foder till hästarna köptes under resan.

Väl framme i Stockholm, om färden hade gått dit, så gällde det att göra så goda affärer som möjligt, antingen att omsätta de egna varorna i reda pengar eller att göra förmånliga bytesaffärer. Mången gång hade väl sörköraren stamkunder och fasta leverantörer. Varorna, som medfördes, var begärliga produkter, speciellt då hudar och skinn från tamdjur och skogens vilt, vilket var goda exportartiklar.

På återresan från Stockholm var färdskrindorna fullastade med begärliga varor för folk på hemorten, såsom kaffe, socker, snus, tobak, gryner, fotogen, kläde, dukar, arrak, rom och de på den tiden så populära sidenschalarna, som oftast blev en gåva till frun eller fästmon. Resorna blev rätt enformiga, får man anta, där de färdades fram i vinterkylan på de ensliga vägarna. Ibland stannade man väl och rastade, »tog sig minuter», och för att hålla »livsandarna» igång tog väl kompisarna en sup ur det medhavda brännvinsförrådet, renmossabrännvin lär ha varit en vanlig dryck för vissa sörkörare. Upphållen på nattkvarteren gav omväxling och överraskningar, och brännvinet kunde flöda i rikliga mängder. Vi får betänka, att dessa sörkörare måste vara hårdföra män för att kunna klara strapatserna. Det var ingen söndagsskola på utflykt! Överfall och slagsmål var inget ovanligt, och utefter färdvägen kunde man råka ut för hästskojare och lurendrejare av olika slag. Någon sörkörare kunde

därför återvända hem utan både häst och lass! Väl hemma avyttrades en del varor, sedan sörköraren levererat beställda varor till grannar och vänner samt den egna familjens behov var fyllt.

Fram till dess norra stambanan kom till i början på 1890-talet fylle sörkörarna en viktig uppgift som den tidens kommunikation mellan Norrland och handelscentra i mellansverige, framför allt då Stockholm. Ja, redan på 1850- och 1860-talen mattades sörköreriet av, ty nu hade köpingen Örnsköldsvik tillkommit som ett köpcentrum för Nolaskogs, och därmed fick sörköreriet mindre betydelse.

Omkring sörkörarna stod en fläkt av äventyr, som de förde med sig hem, och de hade mycket att berätta för lyssnande familjer och grannar om allt de sett och varit med om.

Storhandlare och sörkörare från Björnsjö

Passhandlingar utfärdades åren 1790–1810 för bl. a. följande sörkörare från Björna: Olov Andersson, Björnsjö, Jon Danielsson, Movattnet, Jan Jonsson, Hemling, Jon Andersson, Björnsjö, Olov Andersson, Björna, Daniel Jonsson, Movattnet.

För att få tillstånd att göra dessa affärsresor erfordrades således pass, vilket utfärdades av länsstyrelsen efter rekommendation av länsmannen. Ett dylikt pass återges härnedan:

»Som skattebonden kyrkovärden Olof Andersson från Björnsjö, Björna socken och Själevads pastorat, anmält sig vara sinnad sända sonen Anders Olofsson till rikets södra orter för att därstädes föryttra egen och bönders medsända gårdsavel, som består av följande lantmannavaror, nämligen:

	Smör lispund	Renstekar st.	Får- skinn st.	Kalv- skinn st.	Lärfter alnar
Egna gårdsaveln	15	10		15	200
Av grannen E. Andersson	10			10	200
Av P. Pehrsson, Locksta .	10			10	300
Summa	35	10	5	35	700

Och emedan enligt vidfogade beviser om den medsända avelns riktighet blivit intygad samt ingen Lanthandel härmed visserligen finnes vara förövad, varder detta honom Anders Olofsson till betyg meddelat, jämte det han till vidare fortkomst uti förenämnda avseende hos Kongl. Maj:t Höga Befallningshavande i Länet till undfående av respass i bästa måtton efter ödmjukast rekommendation.

Själevad den 31 december 1810

H. Fougte»

*Handlaren och »sörköraren»
Per Persson i Björnsjö, f.
1809, d. 1893, med hustrun
Katarina Kristina Anders-
dotter, f. 1821, d. 1897.*

Den mest kände av sörkörarna är troligen handlanden Pehr Pehrsson, Björnsjö, f. 1809, d. 1893. Tack vare att jag fått ta del av hans kvarlämnade handelsböcker och även erhållit värdefulla uppgifter av 88-åriga änkefru Gustava Sjölund, Björnsjö, maka till framlidne hemmansägaren Karl Sjölund, som var dotterson till bemälda Pehr Pehrsson, får man en klar bild av mannen och den tid han verkade i.

Pehr Pehrsson var född i Kroksta, där föräldrarna innehade en stor del av den mark, där Örnköldsvik nu ligger. Redan i unga år var han intresserad av affärer och gjorde många resor till lappmarken, där han köpte upp viltskinn och andra produkter och sålde dem söderut. Vid dessa resor brukade han övernatta i Björnsjö i den gård, som blev hans hem efter 1835. Han kom nämligen att gifta sig med dottern i huset, Katarina Kristina, f. 1821, d. 1897. Det berättas, att när flickan var sex år gammal, sa Pehr Pehrsson på skämt till henne: »När du blir stor, skall jag gifta mig med dig», och så blev det också.

Pehr Pehrsson var mycket driftig och gjorde sörkörarresor under mer än 20 år. Resorna gick till Uppsala och Stockholm, varvid han kunde ha sex foror med lejda kuskar. Arligen gjorde han resor till lappmarken, där han köpte upp olika slags produkter, såsom smör, skogsfågel, hudar och viltskinn, renkött, ost och talg, lärft och vadmål, ull och pottaska. Samtidigt med att han flyttade till Björnsjö, startade han lanthandel där, vilken fick stor omsättning, ty han hade hela socknen som kundkrets, därtill kunder bl. a. i Anundsjö, Mo, Själevad, Trehörningsjö och Gideå. Många kunder hade han även i

Fredrika, Åsele och Vilhelmina socknar, ty därifrån köpte han ju lappmarksprodukterna. Affärer gjorde han f. ö. med affärsmän över större delen av landet, leverantör av sulläder var t. ex. en firma i Stockholm.

Vad Pehr Pehrssons handelsböcker har att berätta

För att belysa priser o. d. i mitten av 1800-talet och tiden dessförinnan ges följande prisexempel hämtade från några av de 400 kon-ton, som handelsböckerna innehålla:

Varor som Pehr Pehrsson köpte

Tjäder	36-62 skilling
Orre	18-31 »
Järpe	12-22 »
Ripa	6-11 »
Kalvskinn	1 riksdaler 42 skilling
Harskinn	36 skilling
Renskinn	2 riksdaler
Ekorrskinn	16 skilling
Rentungor	6 »
Renstek	2 riksdaler 12 skilling, per stek
Smör, gult	7 » 36 » » lispund, sommarsmör
Smör, vitt	6 riksdaler 36 skilling, per lispund, vintersmör
Hästar	68-350 riksdaler

Betydande mängder av dessa varor inköptes i Åsele.

Varor som Pehr Pehrsson sålde på sin affär

Strömming	16 riksdaler per tunna
Salt	8 » » »
Skrädmjöl	3 » » lispund
Risgryn	24 skilling per skålpund
Linfrö	1 riksdaler 17 skilling per kanna
Bomullstyg	16 skilling per aln
Kaffe	1 riksdaler 16 skilling per skålpund
Socker	28 skilling per skålpund
Snus	24 » » »
Brännvin	1 riksdaler 32 skilling per kanna
Konjak	1 » 36 » » »
Arrak	3 » » » »
Vin	2 » 24 » » »
Kardus (Chanderlup)	36 skilling

Erik Borglund d. ä., Hemling, f. 1829, d. 1907. Han var nämndeman, bonde och handlare i Hemling några år.

Ko	24 riksdaler
Köroxe	44 »
Oxe	30 »

En stor artikel var smör, både vinter- och sommarsmör. Frapperande var den stora försäljningen av vin och brännvin.

Pris på tjänster

Huggning av 150 sågtimmer	9 riksdaler
Skjuts från Björnsjö till Asele	11 »
Mansdagsverke	24 skilling
Kvinnodagsverke	12 »

Pehr Pehrsson fick agera som trollgubbe

Många äventyr upplevde Pehr Pehrsson under sina sörkörresor, och om dem berättade han på ålderns höst för sina barn och barnbarn. Svårt var det ibland att få husrum, men då han uppgav sig vara en lapsk spåman, som hade förmågan att dra ont över gården, fick han husrum.

En gång sade han sig kunna syna ut vattenbrunn med slagruta. Sagt och gjort. Pehrsson gick ett slag runt gården och sade till bonden, att här skall ni gräva, så får ni vatten. Vid återfärden tog han in på samma gård. Snart var hela byn samlad i köket, ty den utsynade brunnen gav rikligt med vatten, och nu ville flera ha hjälp av

Som representant för de affärsmän, som reste omkring i socknarna och »nasade», får Jonas Söderholm från Gottne stå. Han var mera känd som Jösse Gottne. Han reste omkring i byarna flera årtionden i början på seklet och köpte till exempel skogsfågel och sålde diverse saker, bl. a. bakgrejor. Han var till ytterlighet ekonomisk och besatt en viss originalitet. Konterfejten är en kolteckning.

den »trollkunnige lappen»! Pehrsson måste slingra sig undan uppdraget och vågade ej mera ta in i den byn!

Något in på 1880-talet överlät han med ålderns rätt affären till sin måg Nils Sjölund, vilken även drev gästgiveri. Sörkörningen var ett avslutat kapitel vid den tidpunkt, då Pehr Pehrsson slutade som handlare. Sedan blev järnvägen den pulsåder, som förmedlade kommunikationerna.

Denne sörkörare och handelsman var en betydande person i sin bygd under ett halvt sekel, och Björnsjö upplevde något av en storhetstid under hans tid.

Andra handlare i Björna socken

Under senare hälften av 1800-talet etablerade sig många affärsmän i socknen. Dit hör bl. a. följande, av vilka flera verkade även i vårt århundrade:

J. F. Malmgren, Kyrkbyn	1860-1890-talen
Erik Andersson, Kyrkbyn	1870-1890-talen
Olof Östman, Kyrkbyn	1890-talet
Hugo Kusoffsky, Kyrkbyn	1890-talet
Anders Hörnfelt, Kyrkbyn	omkring 1900-talet
Per Persson, Kyrkbyn	omkring 1900-talet
Anders Sällström, Nyliden	1880-talet
Jacke Häggblad, Nyliden	1890-talet

Eric Borglund d. ä., Hemling	troligen 1860-talet
Erik Edlund, Hemling	1890-talet
Johan Edlund, Hemling	omkring 1900-talet
Axel Morén, Hemling	omkring 1900-talet
Leonard Andersson, Kärrsjö	omkring 1900-talet

Bland affärsmän tillhörande en äldre generation kan även nämnas John Meyerhöffer, Björna, J. A. Palmér, Björna, K. P. Karlsson; Björna, och Pelle Andersson, Hemling.

För att göra bilden fullständig bör de kringresande affärsmännen ej helt förbigås. Det gäller ej kringvandrande nasare och agenter utan affärsmän av något större format. Författaren tänker då på dalmasen Anders Olsson (Anners Orschn), som under senare hälften av 1800-talet reste från by till by via gästgivar skjuts med sitt stora varulager av kläder, tyger och diverse. Denne dalmas var efterlängtd, särskilt i glesbygden. Det var en munvig herre, som visste hur kunderna skulle tas. God tid tog han på sig, ty han kunde stanna flera dagar i varje by. Varulagret packades upp i en viss gård, och där kunde byborna välja och vraka. Nog köptes väl en och annan sak, som ansågs väl modern för tiden, eller som bondmoran i Remmarn sa till drängen, som köpt sig hängslen: »Nog har väl högfärden stigit dig åt huvudet, då du offrar pengar på en sån lyx som hängslen!».